

*Katedra bohemistiky**Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci*<https://www.doi.org/10.17234/9789533792101.07>

Kdyby umění mohlo něco změnit, dávno by je zakázali (Ještě jednou k proměnám vztahu beletrie a politiky v názorech a dílech českých literátů po roce 1989)

Abstrakt: Stať je zaměřena především na postižení toho, jak se měnil vztah českých literátů k politice a společenskému dění po roce 1989. Snaží se ale také o kritickou revizi dosud publikovaných výkladů na toto téma i aplikaci nových přístupů a podnětů. Výsledkem je zjištění, že všeobecně uznávaná teze o depolitizaci českého literárního pole v devadesátých letech má charakter spíše proklamativní a obsahy mnohých děl tehdy vydávaných ji nepotvrzují (což se paradoxně týká i próz Jiřího Kratochvíla, který je vnímán jako iniciátor a protagonista zřeknutí se vzájemných vazeb a přesahů mezi literaturou a politikou). Ukázalo se také, že zmíněná depolitizace se projevovala spíše v odmítání tzv. politického čtení literatury převážující částí odborné veřejnosti. Ještě větší paradox odhalilo sledování, v co vyústily aktivity představitelů a spolupracovníků nakladatelství i časopisu *Host*, na jejichž počátku stála slova šéfredaktora obou *Hostů* Miroslava Balaštíka z roku 2002 o pasti estetismu a chybné rezignaci spisovatelů na kultivaci duchovního zázemí společnosti. Významná polemika o angažované literatuře se odehrála po vydání sborníku *Fantasia* v r. 2008. V této době zaujali místo Jiřího Kratochvíla, jehož názory na vztah literatury a politiky dominovaly v 90. letech 20. století, Milan Kozelka a Ladislav Šerý, kteří soudobé společenské a politické poměry podrobili nemilosrdné kritice. Šerý však její význam a dopad sám zhodnotil velmi skepticky bonmotem figurujícím v názvu této stati.

Klíčová slova: autorská skepse, past estetiky, proměny vztahu literatury a politiky, české prostředí, po r. 1989

Má dosavadní literárněvědná i občanská zkušenost vyústila už před časem v pevné přesvědčení, že umělecká literatura a politika jsou kdekoliv a odedávna vzájemně provázány, a to v mnoha ohledech, v rozmanitých podobách, s různou intenzitou, nicméně permanentně. Nejinak

nahlížím v daných souvislostech na českou literaturu a českou společnost, a to nezávisle na střídání politických uspořádání či sociálních systémů. Toto osobní stanovisko navíc rezonuje a koresponduje s bohatou a pestrou odbornou reflexí dotyčné problematiky, jak zahraniční, tak domácí provenience.¹ Sám jsem také řadu takto zaměřených prací několikrát rozhojnil², nejdůkladněji a nejobsáhleji patrně ve stati *Angažovanost – nepatřičnost, nebo nezbytnost?* (*Proměny vztahu českých spisovatelů k politickému dění po roce 1989*), která byla zveřejněna v polském překladu.³ Další návrat k tomuto tématu byl vyvolán především faktem, že od zásadního politického zlomu v naší společnosti už uplynulo více než třicet let, které z historického hlediska představují vlastně nejdelší období ve víceméně stejném společenském uspořádání od počátku dvacátého století. Stávající režim se přitom nevymezoval a ani nyní nevymezuje vůči uměleckým aktivitám nijak mentorsky, represivně či agresivně. Roli při rozhodnutí k opakovanému badatelskému návratu sehrála rovněž potřeba prověřit dříve formulované názory, zahrnout do zorného pole nově se objevivší díla, události či procesy. A také nutkání poohlédnout se po nových metodologických přístupech

¹ Několik ilustrativních příkladů z nedávné doby: Афлатуни, С (Евгений Абдуллаев). 2021. *Как убить литературу. Очерки о литературной политике*. Москва: ЭКСМО; Eagleton, T. 1991. *Ideology: An Introduction*. London: Verso; Eagleton, T. 2005. *Úvod do literární teorie*. Překlad P. Onufer, Praha: Triáda; Jameson, F. 2016. *Postmodernismus neboli Kulturní logika pozdního kapitalismu*. Překlad O. Sixtová a J. Šebek, Praha: Rybka Publishers; Jameson, F. 2002. *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. London: Routledge; Kanda, R. 2021. *Český literárněvědný marxismus: Kapitoly z moderního projektu*. Brno: Host; Macura, V. 1998. *Český sen*. Nakladatelství Lidové noviny: Praha; Macura, V. 1993 *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*. Pražská imaginace: Praha; Macura, V. 1992. *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948-89*. Pražská imaginace: Praha; Геннадий О.; Хеллман, Б.; – Хуттунен, Т. (red.). 2014. *Политика литературы – поэтика власти*. Москва: Новое литературное обозрение; Steiner, P. 2002. *Lustrování literatury. Česká fikce v politickém kontextu*. Překlad M. Korbélik, V. Faktor, K. Palek. Nakladatelství Lidové noviny: Praha; Sweney, M; Peprník, M. (red.). 2003. *[Mis]understanding Postmodernism & Fiction of Politics, Politics of Fiction*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci; „Pulsy“ (Literatura a politika – monotematické číslo); Проскурина, В. 2017. *Империя пера Екатерины II: литература как политика*. Москва: Новое литературное обозрение.

² Viz například Machala, L. 2004. *Obnovení svéprávnosti. Jak se v polistopadové době změnilo postavení a funkce české literatury?* „Host“, 20, 10. S. 12–16; Machala, L. 2017. *Manipulace jako univerzální nástroj totalit různého charakteru*. V: Kiss Szemán, R.; Mészáros, A. (red.). *Středoevropské kulturní formace v boji proti komunistické totalitě*. Észtergom: Nadace svatého Vojtěcha pro výzkum střední a východní Evropy. S. 181–188.

³ Machala, L. 2015. *Zaangażowanie polityczne – niepożądane czy konieczne? Przemiany postaw czeskich pisarzy wobec wydarzeń politycznych po 1989 roku*. (*Angažovanost – nepatřičnost, nebo nezbytnost? Proměny vztahu českých spisovatelů k politickému dění po roce 1989*. Přeložila Hanna Olejniczak.) „Miscellanea Posttotalitaria Wratlaviensia“, 3, 3 (Elity w krajach Europy Środkowej i Wschodniej po roku 1989). S. 135–144.

k této problematice či názorových pohledech na ni. Kýžené nové podněty jsem našel v mimořádně zdařilé diplomové práci Hany Blažkové *Literatura bez úvazků? Podoby českého (a polského) politického čtení v 90. letech 20. století*, obhájené v roce 2019 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, ústavu české literatury a komparatistiky a také v dalších statích této mladé badatelky rezonujících s dotyčnou prací. Jako komparatistka nahlíží toto téma v širší perspektivě, a zejména přihlédnutí k soudobému polskému literárnímu vývoji a společenskému kontextu jí pomohla artikulovat několik zásadních konstatování a postřehů. Například jde o poukaz na to, že pojmy jako politično, političnost a politické čtení jsou v polské literatuře běžnou součástí literárního diskurzu už od poloviny devadesátých let dvacátého století, přičemž terminologické kultivaci pojmu politično a dalších s ním souvisejících byla věnována rozsáhlá diskuse, kterou shrnula Dorota Kozicka v charakteristiku tří typů myšlení o politice a literatuře. Podle prvního znamená politika konkrétní institucionalizovanou vládu nebo střet stranicky formulovaných ideologií, druhý vnímá politično ve smyslu světónázoru (tedy ideologie, jež nemusí být totožná s žádnou institucionalizovanou politickou silou) a zdůrazňuje naivitu názoru, že politice je možné uniknout. Třetí pak definuje politiku jako otázku vztahů silnější versus slabší, jako vztahy závislosti a moci. Literatura by podle třetího typu měla tuto každodenní političnost především problematizovat, tedy zpochybňovat všechny debaty a diskurzy, v nichž političnost přichází ke slovu, ale také odhalovat političnost pod povrchem všech diskurzů a demontovat politické jazyky, které tvoří pořádky našeho života (srov. Blažková 2019: 17–18).

V parafrázovaném souhrnu však lze postrádat vymezení pozice a fungování literatury vůči politice – načrtnuto je snad pouze u třetího typu. A obsahuje ho také závěrečný příspěvek celé rozpravy označované jako *Kultura ve spárech politiky*. Jeho autor Andrzej Werner považuje za důležité, aby literatura pojednávala o vztazích silnější – slabší a varuje před stranicováním v jejím hodnocení a také před ovládnutím literárního prostoru zjednodušenými politickými hesly a opozicemi (srov. *ibid.*: 17). Ovšem téma společenského poslání a postavení (respektive identity) literatury bylo počátkem devadesátých let také v české literatuře vnímáno jako jedno z nejnaléhavějších. Například literární kritik a vědec Pavel Janoušek hned v roce 1990 při reflexi dobové literární a společenské situace upozornil na zásadní paradox: „Dobré umění, dobrá literatura je zvláštní věc: je pyšná na svou svébytnost, odmítá posluhovat politice a politikům, a přitom ze všech sil ‚bojuje‘ za harmonii individuálního a sociálního života. Touží po tom, aby svět lidí neměl kazu; současně však její význam roste v přímé úměře s velikostí společenských nešvarů, proti nimž se staví. Oč je zajímavější pro autory i recipienty surrealistická báseň či abstraktní obraz tam, kde je

povoleno výhradně umění socialisticky realistické, než tam, kde si každý může dělat, co chce! Představíme-li si absurdní obraz rajske společnosti, v níž by bylo vše, naprosto vše v pořádku, patrně by v ní literatura nebyla ničím jiným než nezávaznou samoúčelnou hříčkou“ (Janoušek 1990: 5). K dané problematice se opakovaně vracel, jak všeobecně známo, hlavně spisovatel Jiří Kratochvil, který už v titulku jedné ze svých statí přivítal *Obnovení chaosu v české literatuře* a současně připomněl, že nové poměry znamenají hlavně konec zastydělého obrozenského přesvědčení o celospolečenském poslání literatury a že začíná éra umění „zproštěného všech společenských úvazků a národního očekávání“ (Kratochvil 1992: 5) – literatura tedy dle něj měla konečně začít plnit svou určující funkci, funkci estetickou.

V dalším zamyšlení, prezentovaném původně na scheinfeldském sympoziu *Politika a literatura* konaném v roce 1993, se Jiří Kratochvil explicitně vyjádřil ke vztahu literatury a politiky: „Není nic navzájem si vzdálenějšího než politika a literatura, a tyto dva prostory se dotýkají jen proto, aby literatura byla snad obranou individuální svobody před jakoukoliv politikou manipulací a snad obranou duše před jakkoliv inovovaným kolektivním duchem. A to je taky jediná ‚politická služba‘, kterou společnost smí snad čekat od literatury“ (Kratochvil 1993: 1). Kratochvilovo mínění se sice setkalo s polemickými reakcemi, ty však pocházely spíše z literárněkritické obce než od samotných beletristů. Například Milan Jungmann připomněl, že společenská (politická) angažovanost slovesného umění není jenom naším národním prokletím, ale je naprosto běžná i u literatur velkých národů, nepoznamenaných obrozenskými komplexy. Dále pak podle Jungmanna není funkce estetická s úlohami mimouměleckými v nesmířitelném rozporu, nýbrž se spíše navzájem podmiňují nebo umocňují (srov. Jungmann 1993: 7).

Konstatuji-li, že Kratochvilovo stanovisko v polistopadových letech převládlo a je považováno za základní podnět tehdejší depolitizace českého literárního pole, pak se pohybují stále v intencích dřívějších výkladů.⁴ Nikoho však dosud nenapadlo, alespoň pokud vím, konfrontovat Kratochvilovy publicistické (esejistické) výstupy s jeho vlastními prozaickými texty. Stačí ale zaměřit znovu a důkladněji pozornost třeba na spisovatelovu volnou autobiografickou trilogii *Medvědí román* (1990), respektive *Urmedvěď* (1999), *Uprostřed noci zpěv* (1993) a *Avion* (1995) a zjistíme, že jde vlastně o vysoce politicky angažované texty, tematizující deformaci osobního osudu společenskou zvlůl nebo reflektující fungování mechanismů a pák užívá-

⁴ Srov. Machala, L. 2001. *Literární bludiště. Bilance polistopadové prózy*. Praha: Brána. S. 14–15. Anebo: Machala, L. a kol. 2015. *Panorama české literatury 2. Po roce 1989*. Praha: Euromedia Group k. s. S. 14–15.

ných (zneužívaných) k manipulaci s individuálním či kolektivním vědomím a k prosazování mocenských zájmů a cílů. Což plně odpovídá onomu výše uvedenému třetímu typu vymezení *politiky* a *politična* v polské diskusi *Literatura ve spárech politiky*. Máme tedy v dané souvislosti co do činnosti s příslovečným kázáním vody a pitím vína? Domnívám se, že ne tak docela. V dobovém diskurzu byl prostě akcentován Kratochvilův distanc od společenského (politického) úkolování literatury a poněkud stranou zůstala jeho slova o obraně individuální svobody před jakoukoliv politickou manipulací a obraně duše před jakkoliv inovovaným kolektivním duchem.

K depolitizaci české literatury po roce 1989 nepochybně přispěly také dřívější přepjaté požadavky na zapojení literatury do výchovy nového člověka a budování socialistické společnosti.⁵

Hana Blažková ovšem poukázala na jistý izolacionismus našich dosavadních vysvětlení polistopadové depolitizace literatury a na přehlížení dalšího nového faktoru, „jímž bylo po roce 1989 otevření hranic a s ním spojená narůstající míra propojení se západní Evropou, její (politickou) kulturou i literární vědou a teorií. Depolitizaci devadesátých let totiž také můžeme vztáhnout k depolitizaci celé západní společnosti, k triumfu liberalismu a atmosféře tzv. konce dějin. [...] Argumenty, že se nejedná o jev pozorovatelný pouze v postkomunistickém kontextu, můžeme najít v širokém spektru postpolitických teorií [...], jež popisují příklon k expertnímu spravování společnosti, k němuž došlo v devadesátých letech minulého století. Jeho důsledky můžeme pozorovat v oddělování a postupující specializaci jednotlivých složek společnosti stejně jako jednotlivých oborů [...]. Politiku tedy spravují politici, případně ekonomičtí experti, stává se do sebe uzavřenou sférou, jíž se občané účastní jako voliči. Podobně literatura si má hledět především své literárnosti a další její funkce jsou potlačeny na minimum. Její izolaci nemůžeme proto vidět jen jako důsledek působení ideologie minulého režimu, ale i jako součást ideologie nové společnosti“ (Blažková 2020: 133-4).

Při prověřování literárněhistorických tezí a charakteristik uplatňovaných dosud v souvislosti s devadesátými léty dvacátého století se však vynořuje také otázka, zda vlastně ona depolitizace nebyla spíš pouhou proklamací, respektive zda se neuplatňovala víceméně jen v rovině tzv. politického čtení a interpretování děl (vlastně nečtení a neinterpretování v těchto souvislostech). Prózy i básně s politickým obsahem, nábojem, vyzněním či poselstvím totiž tehdy vznikaly v poměrně značném množství a psali je

⁵ Tato neblahá zkušenost znovu zarezonovala v polemikách kolem tzv. angažované či angažující se literatury z přelomu první a druhé dekády jedenadvacátého století, které ještě podrobněji připomenu v dalším výkladu.

jak autoři populární literatury (Zdena Frýbová, Pavel Frýbort, Martin Nežval), tak spisovatelé a spisovatelky navrátili se do běžného komunikačního okruhu z toho samizdatového (Eva Kantůrková, Ivan Klíma, Jáchym Topol) či exilového (Jiří Drašnar, Pavel Kohout, Milan Kundera) a v neposlední řadě i autoři, kteří knižně debutovali až po listopadu 1989 (Jan Jandourek, Martin Komárek, Petr Ulrych)⁶. Našli bychom také takto koncipovaná básnická díla (například od Lubora Kasala či Milana Kozelky).⁷ Vztahu literatury a politiky byly věnovány také akce konferenčního charakteru: Sympozium *Politika a literatura* konané roku 1993 v Československém dokumentačním středisku na zámku Schwarzenberg v Scheinfeldu již bylo připomenuto skrze citát z příspěvku Jiřího Kratochvila, v roce 1995 pak uspořádala Filozofická fakulta UP v Olomouci ve spolupráci s Obcí spisovatelů konferenci *Spisovatel a společnost* a Obec spisovatelů iniciovala také setkání slovesných tvůrců a kritiků *Nad novinkami české prózy*, které se vyznačovaly politickým podtextem.⁸ V diskusi zde došlo k poměrně ostré výměně názorů mezi Evou Kantůrkovou a Ludvíkem Vaculíkem na jedné straně, kteří v souladu s Flaubertovým bonmotem tvrdili, že zatahovat politiku do umění je jako střílet v koncertní síni. Oponoval jim Miloš Urban konstatováním, že on bude v koncertní síni klidně střílet dál. Ještě podstatnější však bylo, že literární kritik a šéfredaktor časopisu „Host“ Miroslav Balaščík, figurující také ve vedení stejnojmenného nakladatelství, na tomto setkání poprvé použil v souvislosti s názory Jiřího Kratochvila z počátku devadesátých let označení „past estetismu“ (Balaščík 2002: 26) a kritizoval lehkost, s níž se literáti zřekli „vlivu na kultivaci duchovního zázemí společnosti“ (ibid.: 25). Balaščík dále zdůraznil, že „p[P]rojekt čirého estetismu je ovšem z mnoha důvodů velmi pohodlný. Poskytl zdánlivou svobodu autorům, aby se vyvázali ze všech vztahů a nároků žité skutečnosti, neboť umění bylo deklarováno jako autonomní a na skutečnosti nezávislé. Spokojeni byli zajisté literární vědci, jejichž estetické bádání tím přestávalo být narušováno přítomností jiných než uměleckých hodnot, a mohli tak

⁶ Právě oni přispěli svými díly varujícími před různými formami manipulace s individuálním i společenským vědomím k překonání ostentativního polistopadového distancování literátů od politiky – konkrétně to byly tituly *Škvár* (1999), *Když do pekla, tak na pořádné kobyle* (2000) či *Mord* (2000) od Jana Jandourka, ale také *Srdce marionet* (2000) Petra Ulrycha, *Zabrisky* Bohuslava Vaňka-Úvalského (1999) nebo *Smrtíáci* Martina Komárka (2000).

⁷ Podrobněji a úplněji viz Machala 2015: 135–144.

⁸ Jednání proběhlo 30. 5. 2002 v Národní knihovně. Primárně bylo věnováno knihám Evy Kantůrkové *Nečasův román*, Miloše Urbana *Paměti poslance parlamentu*, Pavla Vermera *Kumprechtovu Broučkádu* a Michala Viewegha *Báječná léta s Klausem*. Zkrácený záznam jednání zprostředkovala Magdaléna Platzová v článku *Výstřely v koncertní síni*, který vyšel roku 2002 ve 24. čísle „Literárních novin“ na s. 1 a 11.

vytvořit podivuhodné konstrukce literatury, zcela nezávislé na původních textech“ (ibid.). Velmi trefně ještě Balaščík podotkl, že tato praxe konvenuje i vládnoucímu establishmentu, který díky ní může „nerušeně budovat své instituce a sám určovat hodnotové mantinely“ (ibid.: 26). Za východisko z této neblahé situace Balaščík označil *midcult*, který dokáže „rehabilitovat současnost, aktuální dění (včetně politiky) jako zcela právoplatné téma umělecké literatury, stejně jako resuscitovat příběh jako jeden z legitimních způsobů uměleckého zpracování“ (ibid.). Zároveň je dle Balaščíka schopen přitáhnout širší vrstvy čtenářů a skrze ně vrátit literatuře renomé fenoménu dotýkajícího se lidského života (srov. ibid.).

I po uplynutí dvou dekad považuji tehdejší Balaščíkův příspěvek za nadmíru pronikavý a přesný. Ovšem až na ono prezentované východisko. O jeho problematičnosti a dopadech jak na nakladatelskou praxi „Hosta“, tak na nikoliv nevýznamnou část současné české prozaické produkce i literární kritiky jsem podrobněji pojednal na mezinárodních konferencích ve Vratislavi (2021) a v Praze (2022). Příspěvky nazvané „Nad prózami oceňovaných začínajících českých autorů Lucie Faulerové, Anny Cimy a Vratislava Kadlece (s přihlédnutím k podobám intertextuality v nich uplatněných)“ a „Od ‚pasti estetismu‘ k ‚pasti populáru‘“ by měly být publikovány ve vratislavském konferenčním sborníku a poznaňském časopise „Bohemistyka“.

Nyní se však vrátím k proměnám, respektive podobám postojů českých literátů na vztah beletrie a politiky, a to konkrétně v první dekádě jednadvacátého století. V roce 2008 totiž vyšel sborník *Fantasia*, který spolu s dalšími aktivitami jeho přispěvatelů Adama Borziče, Kamila Bouška, Petra Řeháka či s nimi spřízněných literátů Ondřeje Buddeuse, Petra Štengla, Jana Těsnohlídka ml., Tomáše Weisse ad. rozpoutal poměrně rozsáhlou a vyhrocenou diskusi. Iniciační roli v tomto případě sehrála také stať Adama Borziče *Nechat mluvit vítr* („Tvar“ 2010, č. 4, s. 1 a 4–5). Polemizovalo se hlavně o tom, zda je společenské angažmá nezbytnou funkcí literárního díla (Jakub Vaníček: *Angažované umění pod troskami staré Evropy*. „Tvar“ 2010, č. 7, s. 10), nebo ho naopak diskvalifikuje (Pavel Janoušek: *Poslední tah králem. Ještě k té angažovanosti*. „Tvar“ 2012, č. 6, s. 6; Jaromír Typlt: *Průkopník ropné kritiky*. „Tvar“ 2012, č. 6, s. 9). Zastánci agilního přístupu slovesných tvůrců k sociálním problémům v průběhu polemiky artikulovali svou představu o podobě angažovaného díla.⁹

⁹ To by se mělo cíleně vztahovat k aktuální společenské realitě, preferovat tematizaci jejích sociálních, politických, ekonomických a kulturních aspektů, přičemž by měly dominovat razantní nesouhlas s panujícím systémem, kritika neoliberálního kapitalismu a distancování se od současného i minulého establishmentu. Zjevně by rovněž měly být jak odmítnutí postmoderní relativizace hodnot, tak odsudek konzumně-globalizované

Z pozice anarchistického individualisty se tehdy ozval s razancí sobě vlastní také Milan Kozelka. V rozhovoru se Svatavou Antošovou totiž prohlásil: „Tahle země je totálně v prdeli a intelektuálové, včetně básníků, ji svou loajalitou, zbabělostí a neochotou a neschopností diagnostikovat současnou dobu [...] pomohli do zmíněné prdele vecpat“ (Kozelka 2010: 4). Ale hlavně sepsal sbírky *Semeniště zmrďů* (2012), *Teteliště zmrďů* (2012) a *Převtěliště zmrďů* (dosud nevydáno), které se k soudobým politickým poměrům i praktikám, stejně jako představitelům tehdejšího establishmentu vyslovují vskutku nekompromisně a nevybíravě.

Na místě je však ještě připomenout, že zmíněné polemické spory se téměř výlučně odehrávaly v kontextu básnické tvorby a její reflexe; dramatici i prozaici pokračovali ve společensko- či politicko-kritickém trendu nastoupeném na přelomu století, jak dokládají např. knihy Miloše Urbana, Michala Viewegha či Emila Hakla z té doby. Popřípadě tehdy uváděné divadelní hry Ivy Volánkové, Karla Steigerwalda, Miroslava Bambuška anebo Petra Kolečka.

Jestliže bych tedy v souvislosti s problematikou vztahů literatury a politiky mohl devadesátá léta označit jako etapu Jiřího Kratochvila, pak počátkem nového století v daném kontextu považuji za nejvýraznější osobnost Milana Kozelku.¹⁰ A také Ladislava Šerého, který svou autorskou pouť zahájil experimentálně a provokativně pojatými eseji (*První knížka...*, 1997). Usilování o neobvyklou a dráždivou myslitelskou rozpravu Šerý ještě vystupňoval, když v roce 2005 vydal *Laserovou romanci*, jakýsi nekonečný polytematický hospodský potlach, strukturovaný do číslovaných „biblických veršů“ a traktovaný mluvou vskutku plebejskou, který pronikavě poukazoval na nedostatky západní (konzumní) civilizace, na problematické až patologické rysy jejího sociálního i politického uspořádání, včetně ideologických, náboženských, a filozofických systémů. *Laserová romance* se na-

společnosti. Umělecká angažovanost se nemá spokojovat s hodnotící reflexí společenských negativ a vyslovením světonázoru; její podstatnou a deklarovanou intencí má být rovněž snaha společensky působit, umělecky přesvědčivě oslovovat a aktivizovat co možná nejširší publikum. Obhájci a propagátoři angažovanosti přitom sami zdůrazňují, že pouhá volba společensky závažného a naléhavého problému neznamená samozřejmě uměleckou kvalitu. (Viz Jakub Vaníček. 2011. *Znovu o angažované literatuře*. „Tvar“, č. 17. S. 13 nebo Jan Bělíček – Marta Svobodová. 2013. *Ideologie a literatura: co se skrývá pod nálepkou levicového literárního časopisu?* „A2“, č. 17. S. 18–19). (Srov. Machala 2015: 142).

¹⁰ Výše uvedená „Zmrďí“ trilogie představuje vyvrcholení Kozelkovy cesty za literaturou vyznačující se naprostou tematickou nevázaností, detabuizací a demytizací látek privátních i společenských, s prezentací absurdit a protimluvů dřívějších i současných, kterou nastoupil v satiricky, sarkasticky a pamfleticky laděných sbírkách *Koně se zapřahají do hracích automatů* (1999) a *Gumové projektily* (2000).

konec rozrostla do tří svazků (druhý vyšel 2008 a třetí 2009). V *Laserové romanci 3* se Šerý vzdal hospodské dikce, píše kultivovaným spisovným jazykem a nechává působit holé sdělení – neúprosné, vzdálené publicistické povrchnosti i současným ideovým konvencím a velmi skeptické k dalším perspektivám naší společnosti, tedy té založené na konzumerismu a globalizaci. Stejně nekompromisně a deziluzivně ovšem autor soudí o možnostech a faktických dopadech uměleckého tvůrčího snažení, ať už vlastního nebo jiných: „Kdyby umění mohlo něco změnit, dávno by je zakázali“ (Šerý 2009: 85). Dosud poslední Šerého kniha, která nese název *Nikdy nebylo líp* (2016), už odpovídá svým žánrovým pojetím běžným prózám. Třebaže je v ní nejvíce prostoru věnováno prezentaci několika milostných troj či více-úhelníků, autor v ní opět uplatňuje svá oblíbená debatní pásma tematizující a kritizující podobu, proměny a problémy současné společnosti. Velmi přesně a sugestivně postihuje, s jakými sociálními a profesními tlaky se musí jedinec aktuálně vyrovnávat, přičemž je akcentováno působení manipulativních praktik masových médií. Nutno dodat, že Šerý kriticky reflektuje i vlastní generaci, jež se dostává do bludného kruhu, stejně jako celá současná česká společnost.

Jisté zacyklení, respektive uzavření výkladového kruhu se nabízí i mně samému. Jestliže totiž Šerého próza představuje literaturu vnímatelsky náročnou, nekonvenční, oslovující nepříliš velký okruh čtenářů, pak v letech následujících se mnohem více prostoru, pozornosti, ale i uznání všeho druhu dostává v českém prostředí literatuře populární, která ovšem svou tvárnou nevyvaldávavost a zacílení na masový čtenářský ohlas zahaluje mimikry politické závažnosti a angažovanosti (viz tvorbu Bianky Bellové, Marka Šindelky, Aleny Mornštajnové ad.). Zmíněný výkladový kruh se začíná rýsovat, když si uvědomíme, že po listopadu 1989 se společensko-kritický (politický) přesah objevoval nejdříve v populární literatuře vydávané Zdenou Frýbovou, Pavlem Frýbortem, Martinem Nezvašem ad. V dané souvislosti se pak nabízí otázka, proč tehdy zůstávala jejich tvorba ve své většině stranou pozornosti odborné veřejnosti, a proč se nyní knihy obdobných tvárných kvalit (respektive nekvalit) stávají předmětem chvály a ocenění nezanedbatelné části odborné veřejnosti i tvůrců samotných? Že nejde jenom o ojedinělé hlasy např. Markéty Hejkalové (srov. Hejkalová 2022: 15) či Aleše Palána (srov. Palán 2021) dokládá opět (a trochu paradoxně vzhledem k výše prezentovanému názoru z roku 2002) Miroslav Balašík: „Po období, které přísahalo na absolutní svobodu a autonomii umění, zřejmě přichází doba, která od něj bude žádat hodnotové postoje. Otázkou je, jestli to něčemu dobrému prospěje“ (Balašík 2022: 19). To už je však téma pro jinou stať.

Ale protože považuji Miroslava Balaštíka, byť s ním někdy nesouhlasím, za velmi vnímavého a v zásadě pronikavého znalce a komentátora současné české literatury, uzavřu stávající stať dalším jeho citátem. Jednak proto, že nejprve se vyjadřuje na margo vlivu umění na společnost velmi podobně jako Ladislav Šerý, jednak proto, že v následujícím souvětí artikuluje další velmi podstatnou myšlenku: „Je třeba smířit se s tím, že skrze umění se svět jednoduše nezmění. Stejně tak je třeba si pamatovat, že etická měřítká mohou jednoduše změnit umění v něco, co už svět nebude potřebovat“ (ibid.: 24).

Literatura

- Balaštík, M. 2002. *Literatura a politika (poznámky k tématu)*. „Dokořán“, 22. S. 25–27.
- Balaštík, M. 2022. *Kritika ve vyšším zájmu*. „Host“, 38, 3. S. 18–24.
- Blažková, H. 2019. *Literatura bez úvazků? Podoby českého (a polského) politického čtení v 90. letech 20. století*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (diplomová práce).
- Blažková, H. 2020. *Literární autenticita jako placebo politiky. Lopatka, Viewegh a další v diskusích devadesátých let*. „Slovo a smysl“, 17, 2. S. 131–146.
- Hejkalová, M. 2022. *Dobře si rozmyslete, kam pojedete letos na dovolenou*. „Knihkupec“, 2, 6. S. 15.
- Janoušek, P. 1990. *Time-out aneb Zhroucená tradice*. „Tvar“, 1, 43. S. 1, 4–5.
- Jungmann, M. 1993. *Kudy kam z chaosu*. „Literární noviny“, 4, 4. S. 7.
- Kozelka, M. 2010. *Reagovat na každou totalitu*. Rozhovor se Svatavou Antošovou. „Tvar“, 21, 16. S. 1, 4–5.
- Kratochvil, J. 1992. *Obnovení chaosu v české literatuře*. „Literární noviny“, 3, 47. S. 5.
- Kratochvil, J. 1993. *Česká literatura a politika*. „Tvar“, 3, 27–28. S. 1.
- Machala, L. 2015. *Zaangażowanie polityczne – niepożądane czy konieczne? Przemiany postaw czeskich pisarzy wobec wydarzeń politycznych po 1989 roku*. (Angažovanost – nepatřičnost, nebo nezbytnost? (proměny vztahu českých spisovatelů k politickému dění po roce 1989. Přeložila Hanna Olejniczak.) „Miscellanea Posttotalitaria Wratislaviensia“. 2015, 3, 3 (Elity w krajach Europy Środkowej i Wschodniej po roku 1989). S. 135–144.
- Palán, A. 2021. *Kdyby v listopadu 1989 vyhráli komunisté. Mornštajnová v novém románu šlape na plyn*. „Aktuálně.cz“. <https://magazin.aktualne.cz/kultura/literatura/kdyby-1989-vyhrali-komuniste-mornstajnova-listopad-recenze/r-f01d4dd89d5a11eb89ccac1f6b220ee8/>. Přístup 15. 8. 2021.
- Šerý, L. 2009. *Laserová romance 3*. Praha: Agite/Fra.

**If art could make a difference, they'd have banned it long ago
(Once again on the changes in the relationship between fiction
and politics as expressed in the opinions and works of Czech
writers after 1989)**

The essay is focussed on the changes in the relationship of Czech writers to politics and developments in society that took place after 1989. It also seeks to critically review previously published texts on this topic, apply new approaches and provide suggestions. As a result, it is found that the generally accepted thesis of the depoliticization of the Czech literary field in the 1990s is rather proclamatory since the content of many works published at that time does not confirm it (which is, paradoxically, also true of the prose of Jiří Kratochvíl, who is perceived as the initiator and protagonist of the renunciation of mutual links and overlaps between literature and politics). It also turned out that the previously mentioned depoliticization is more manifest in the rejection of the so-called political reading of literature by the majority of the professional public. An even greater paradox was revealed by an analysis in what the activities of the representatives and collaborators of the publishing house and the magazine Host resulted in. One should also keep in mind the 2002 words of the editor-in-chief of both Hosts Miroslav Balašík about the trap of aestheticism and the faulty resignation of writers on cultivating the spiritual background of society. A significant polemic about engaged literature took place after the publication of the anthology Fantasia in 2008. At that time, the position of Jiří Kratochvíl, whose views on the relationship between literature and politics dominated in the 1990s, was taken by Milan Kozelka and Ladislav Šerý, who exposed contemporary social and political conditions to merciless criticism. Šerý himself, however, assessed its importance and impact very sceptically with the bon mot appearing in the title of this essay.

Keywords: *author's skepticism, trap of aesthetics, changes in the relationship between literature and politics, Czech milieu after 1989*

